УДК 749.1:745.51(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.026

Ліщук Марія
студент, Університет митної справи та фінансів

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СКРИНІ ЯК СИМВОЛУ ДОМУ ТА ЗАХИСТУ: КУЛЬТУРНИЙ КОД МИКОЛАЇВСЬКОГО РОЗПИСУ ТА КАССОНЕ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується феномен традиційної скрині як універсального архетипу дому, родинної пам'яті та сакрального захисту в контексті повоєнного відновлення України. Здійснено глибокий порівняльний культурологічний аналіз італійського ренесансного кассоне та української традиційної скрині (регіональні особливості Дніпропетровщини), виявлено їхні спільні паралелі та принципові відмінності. Розглянуто семантику та естетичний потенціал миколаївського розпису як носія унікального народного коду без зооморфних мотивів у порівнянні з петриківською традицією. Обґрунтовано культурологічну необхідність звернення до архетипу скрині та ренесансних парадигм саме в епоху криз і повоєнного відродження як інструменту ментальної реабілітації та побудови майбутнього. Розглянуто можливості інтеграції мотивів миколаївського розпису в інтер'єри укриттів, шкіл і реабілітаційних центрів, а також його потенціал як психотерапевтичного інструменту для подолання ПТСР. Проаналізовано роль цифровізації та штучного інтелекту у збереженні та популяризації культурної спадщини. Офіційне внесення миколаївського розпису до списку елементів Нематеріальної культурної спадщини Дніпропетровщини закладає міцний фундамент для майбутнього розвитку українського суспільства.

Ключові слова: повоєнна відбудова, традиційна скриня, кассоне, миколаївський розпис, петриківський розпис, культурний код, арт-терапія.

Abstract. This article examines the phenomenon of the traditional chest as a universal archetype of home, family memory, and sacred protection within the context of Ukraine's post-war reconstruction. A comprehensive comparative cultural analysis is conducted between the Italian Renaissance cassone and the traditional Ukrainian chest (specifically focusing on regional features from the Dnipropetrovsk region), identifying both their parallels and fundamental differences. The semantics and aesthetic potential of the Mykolaiv style of folk painting—characterized as a unique folk code devoid of zoomorphic motifs—are explored and contrasted with the Petrykivka tradition. The study substantiates the cultural necessity of engaging with the archetype of the chest and Renaissance paradigms—particularly during eras of crisis and post-war revival—as a tool for mental rehabilitation and the construction of the future. The possibilities of integrating Mykolaiv folk painting motifs into the interiors of shelters, schools, and rehabilitation centres are examined, alongside its potential as a psychotherapeutic instrument for overcoming PTSD. The role of digitalization and artificial intelligence in preserving and promoting cultural heritage is also analysed. The official inclusion of the Mykolaiv folk painting in the list of Intangible Cultural Heritage of the Dnipropetrovsk region lays a solid foundation for the future development of Ukrainian society.

Keywords: post-war reconstruction, traditional chest, cassone, Mykolaiv folk painting, Petrykivka folk painting, cultural code, art therapy.

Вступ

Постійні виклики та руйнування, спровоковані сучасною ситуацією в країні, а саме введенням воєнного стану, з кожним днем підіймають резонність питання відбудови та регенерації інфраструктури та житлового фонду, але дійсно ґрунтовна відбудова не має жодного шансу без глибокого переосмислення та відновлення в першу чергу ментального стану населення, реставрації культурного коду та національної ідентичності, що складається з різнобарвних перлин регіональних традицій, адже кожна з них зберігає свою кодову систему знаків та символів. Ця система візуалізує собою скарбницю вірувань та філософських засад

народу, що у поєднанні формує загальну картину світогляду наших предків. Крім того, яскраво експонує високий рівень творчості та майстерності нашої нації.

На жаль, у вихрі переслідуючих нас подій, мільйони українців втратили свої домівки, а саме поняття «дім» набуло сакрального та більш ностальгічного характеру. Тим часом актуальність культурних традицій та артефактів, і що зберігають коріння та традиції швидко зростає, адже вони відіграють роль носія чогось до болі рідного та знайомого, в особливості це відчутно в елементах декоративно-ужиткового мистецтва. Одним з таких артефактів по праву можна вважати Миколаївській розпис (регіональний феномен колишнього Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії, сучасна Дніпропетровщина), який протягом значного часу перебував у тіні свого «побратима» — Петриківського розпису. Це неповторний приклад прояву національної ідентичності та сакральної традиції, актуальність якого особливо гостро постає в умовах воєнної загрози культурному спадку України.

Мета і завдання

Метою статті виступає порівняння української культурної традиції декоративно-ужиткового мистецтва з європейським аналогом. На прикладі компаративного аналізу розкрити спільні та відмінні риси та роздивитися систему філософських та семантичних засад задля інтеграції їхнього потенціалу в сучасні практики повоєнного відновлення України.

Методи

Ще найдавнішим нашим предкам було притаманним відображення свого бачення на стінах домівок, що з часом еволюціонувало у складні знаково-символічні системи. У філософсько-антропологічному вимірі скриня постає не просто предметом ужиткового меблювання, а першоформацією «дому в мініатюрі», своєрідним архітектурним мікрокосмом та найдавнішим сховищем найціннішого — родинної скарбниці, документів і реліквій.

В епоху соціальних потрясінь і руйнувань матеріального світу скриня виступає архетипом «переносного дому», що зберігає не тільки найцінніші матеріальні цінності, але і частину коріння роду. Для глибшого розуміння цього феномену необхідний компаративний культурологічний аналіз двох видатних традицій — італійського ренесансного кассоне, як символу відродження після потрясінь XIV–XV століть, та української традиційної скрині сьогоднішнього часу:

Результати та обговорення

В далеку від нас добу Відродження, кассоне були одним з ключових елементів проведення весільного обряду та показником заможності нареченої. Скриня передавалася невістці у новий дім чоловіка та зберігала її посаг. Тим самим символізуючи створення нової родини, нового осередку суспільства та неперервність династії. В українській традиційній культурі скриня виконувала тотожну сакрально-соціальну роль: будучи центром інтер'єру хати та показником заможності, вона супроводжувала дівчину-наречену, акумулюючи енергію багатьох поколінь, а в сьогоднішній українській реальності набуває сакрального значення як рятівний ковчег пам'яті та осереддя незнищенного родинного простору.

Попри спільність функцій, порівняння цих об'єктів виявляє низку принципових відмінностей у формотворенні та світоглядній орієнтації:

1. Матеріально-конструктивна пластика та архітектоніка:

Кассоне втілювало монументальні архітектурні форми палацового меблярства епохи Ренесансу, імітуючи римські саркофаги або античні архітектурні ордери (із застосуванням різьблених пілястр, позолоти, масивних левових лап чи фігурних ніжок). Українська скриня — це лаконічна, міцна конструкція з дощок місцевих порід деревини (часто на довгастих

ніжках-брусках), адаптована під традиційний інтер'єр української хати, де кожен елемент підпорядкований ужитковій ергономіці та сакральній геометрії простору.

2. Образотворча мова та семантичний фокус:

Кассоне оздоблювалося за допомогою складного сюжетного живопису (spalliere) або глибокого рельєфного різьблення, де домінували антропоморфні фігури, міфологічні герої, алегоричні сюжетні композиції та біблійні епізоди (прославляння індивідуального статусу роду та гуманістичних ідей античності).

Миколаївський розпис української скрині передає семантичний код виключно за допомогою рослинно-орнаментальних засобів (мальв, вазонів, гілок), повністю відкидаючи сюжетність та антропоморфізм. Це чистий, суворий канонічний код, в якому повністю відсутні зооморфні та сюжетні фігури, а акцент зміщено на абстрактно-медитативну геометрію та космологічні цикли природи.

3. Філософсько-світоглядне підґрунтя:

Італійське кассоне відображає антропоцентричну модель світу європейського Відродження, де на перший план виходить людина-творець, світська велич династії та тріумф раціонального розуму над хаосом.

Українська скриня з миколаївським розписом живиться філософією антеїзму (кровний, сакральний зв'язок із природою та землею) і кордоцентризму (емоційно-духовне занурення у внутрішній світ, «серце» людини), де майстер виступає не світським живописцем-індивідуалістом, а посередником між людиною та вічними силами Космосу й Роду.

Звернення до феномену скрині та порівняння європейського ренесансного досвіду з українськими регіональними практиками у періоди повоєнної відбудови виконує кілька фундаментальних функцій для суспільства, що переживає травму війни:

Італійське кассоне народилося в епоху Ренесансу — періоду колосального переосмислення світу після епідемій, воєн і криз. Сучасна Україна проходить крізь подібний цивілізаційний злам. Звернення до досвіду Відродження доводить, що справжня відбудова починається не з бетону, а з відродження культури, гуманізму та віри в творчу спроможність людини. Скриня і кассоне в цьому контексті виступають метафорою «збирання розколотого світу наново».

Коли мільйони людей втрачають фізичні домівки, виникає гостра потреба у збереженні ментального простору безпеки. Архетип скрині як мініатюрного дому дозволяє людині перенести своє коріння, пам'ять та ідентичність у будь-яке нове середовище. Це потужний якір проти травми вигнання та дезорієнтації.

Порівняння локального миколаївського розпису з італійським ренесансним мистецтвом виводить українську регіональну спадщину з латентного стану («темного поля») на загальноєвропейський рівень, доводячи, що українське народне мистецтво є повноцінною частиною світового гуманістичного дискурсу.

Відновлення країни вимагає спиратися на незнищенні смисли. Унікальний код миколаївського розпису з його філософією «світла з темряви» (сяючі квіти на темно-зеленому тлі нічного степу) перетворюється на візуальний маніфест незламності та життєствердження, який гармонійно інтегрується в сучасну архітектуру укриттів, арт-терапію та предметний дизайн.

Досліджуючи мистецький простір Придніпров’я, доцільно порівняти Миколаївську школу з класичною Петриківською традицією:

Петриківка характеризується світлоносною естетикою, ажурністю, білим або чорним лаковим тлом, рухливими мазками («цибулька», «зернятко») та наявністю казкових зооморфних мотивів (птахів).

Миколаївський розпис базується на феномені «глухого» (темного) тла (насичений темно-зелений чи охристий колір, що асоціюється з родючими чорноземами та нічним степом). Техніка передбачає площинне писання, багатошаровість та попереднє промальовування елементів білою базою, що створює неповторний ефект 3D-об'єму та світіння квіток із

темряви. У класичній «миколаївці» повністю відсутні зооморфні мотиви, що робить орнамент суворо рослинним, медитативним та наближеним до сакральної геометрії.

Миколаївський розпис насичений глибокими сакральними кодами. Найяскравішим елементом є мальва, яка символізує тривимірність Світового Древа (коріння — світ пращурів; стебло — земний світ людей; бутон — небесний космос і нащадки). Троїстість пронизує всю композицію, відсилаючи до давньослов'янського культу Роду й Берегинь. Використання дуальних (двокольорових) квіток, розділених навпіл контрастними фарбами, є українським аналогом інь-янь, що втілює гармонійне співіснування протилежностей. Рух елементів проти годинникової стрілки символізує звертання до пам'яті пращурів, перетворюючи скриню на потужний оберег роду.

Сьогодні завдання науки, мистецтва та архітектури полягає в трансформації цієї спадщини на дієві інструменти повоєнного відновлення:

-Інтеграція мотивів миколаївського розпису в інтер'єри укриттів, шкіл і реабілітаційних центрів (через панно та стінописи) дозволяє візуально «одомашнити» простір, зняти гостроту травматичного стресу та повернути відчуття безпеки.

-Ритмічність нанесення рослинних орнаментів і робота з кольором є потужним психотерапевтичним інструментом для подолання ПТСР у ветеранів та цивільних громадян.

-Створення сучасних меблів, модульних систем зберігання та скринь-сейфів для родинних архівів, що концептуально продовжують традицію кассоне та української скрині, формуючи нову якість предметного середовища повоєнних осель.

В епоху стрімкого розвитку технологій цифровізація мистецтва стає невіддільною частиною його збереження. Для Миколаївського розпису та музейних фондів (зокрема Новомосковського історико-краєзнавчого музею ім. П.Калнишевського) створення цифрових архівів і «цифрових двійників» (digital twins) є життєво необхідним «віртуальним страхуванням» від руйнувань унаслідок війни.

Водночас проведений експеримент із генеративним штучним інтелектом (Gemini) виявив характерні «точки провалу» машинних алгоритмів: втрату філософії «темного поля» (ШІ спершу намагається відтворити світлий фон), появу неканонічних зооморфних мотивів (птахів) та відсутність внутрішньої семантики. Машина здатна бездумно скопіювати поверхневу візуальну форму, але вона не вкладає у виріб глибоку сакральну логіку та філософський сенс. Проте як допоміжний інструмент верифікації та глобальної популяризації через платформи на кшталт Google Arts & Culture, цифрові технології разом із міжнародними правовими механізмами (Конвенція ЮНЕСКО 1970 року) надійно захищають культурний код України.

Висновки

Повоєнна відбудова України є комплексним цивілізаційним процесом, що охоплює регенерацію ментального здоров'я суспільства та відродження глибоких пластів національної ідентичності. Зіставлення європейського ренесансного досвіду (кассоне) та української традиційної культури (скриня з елементами миколаївського розпису) через виявлення як спільних архетипних рис, так і принципових пластиково-семантичних відмінностей, доводить універсальність прагнення людини до створення безпечного дому і захисту роду.

Звернення до цих архетипів саме в часи повоєнного відродження діє як потужний ментальний ресурс, що допомагає подолати травму руйнації, відновити спадковість поколінь та інтегрувати незнищенний український духовний код у європейський гуманістичний контекст. Офіційне внесення миколаївського розпису до списку елементів Нематеріальної культурної спадщини Дніпропетровщини закладає міцний фундамент для майбутнього розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Андрушко Л. М., Ясінський В. Вплив зеленого кольору на психіку та фізіологічні функції людини. *Науковий вісник Львівського державного університету*. 2017. Вип. 1. С. 134–143.

2. Артеменко А. П., Бобловський О. Ю. Від глобалізації до індивідуалізації: топологія міжкультурної взаємодії. Щедра садиба плюс. 2014.

3. Белоусова N. М. Петриківський декоративний розпис як явище народної культури. Наукова думка. 2005.

4. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Мистецтво. 1995.

5. Давимук С. Цифровізація мистецтва як вагомий тренд формування нової моделі культури: ретроспективний аналіз. Народознавчі зошити. 2025. № 1 (181). С. 95–109. DOI: 10.15407/nz2025.01.095

6. Іттен Й. Мистецтво кольору. Видавництво Жупанського. 2017.

7. Калашнікова О. Л. Штучний інтелект у розвитку технологічних інструментів експертизи культурних цінностей. Український правовий вимір : пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 23 трав. 2025 р.). 2025. С. 375–378. URL: https://drive.google.com/file/d/1-77AYYnDA-DhhWmiHeEs1DjLtkXxZDjb/view (дата звернення: 18.06.2026)

8. Кара-Васильєва Т. В. Історія українського мистецтва. Мистецтво. 2012. С. 408–410. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059307.pdf (дата звернення: 19.11.2026)

9. Конвенція ЮНЕСКО 1970 р. Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (Париж, 14 листопада 1970 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_163 (дата звернення: 19.11.2026)

10. Кримський С. Б. Архетипи української культури. Українська культура : лекції / за ред. Д. Антоновича. 1993. С. 473–492.

11. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2008.